

Mariusz Matyka

*Institut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa - Państwowy Instytut Badawczy
w Puławach*

STAN PRODUKCJI OGRODNICZEJ W POLSCE*

Wstęp

W ogrodnictwie wytwarza się ogromną liczbę różnorodnych towarów, w różnych środowiskach – od naturalnego do specjalnie przeobrażonego przez człowieka. W każdym środowisku można stosować wiele różnych technologii zależnie od wyposażenia w środki techniczne, skali produkcji, poziomu wiedzy producenta itp. Wobec tak ogromnego zróżnicowania produkcji ogrodniczej zaprezentowanie jej jednolitego obrazu przysparza wiele problemów (10).

Można zaryzykować stwierdzenie, że w porównaniu z innymi działami produkcji rolniczej polskie ogrodnictwo najszybciej dostosowuje się do nowych technologii. Szczególnie dotyczy to szeroko rozumianego postępu biologicznego, technicznego i organizacyjnego. Do polskiego ogrodnictwa bardzo szybko wprowadzane są wylansowane w krajach Unii Europejskiej nowe odmiany roślin ogrodniczych i nowoczesne metody produkcji, często oparte na technologii „hi-tech”.

Przemiany jakie zachodzą w ostatnim czasie w dystrybucji owoców i warzyw mają swoje podłoże w postępującej liberalizacji i globalizacji rynku oraz załamaniach o charakterze regionalnym w poszczególnych branżach. Nowe możliwości, ale i zagrożenia niesie dla producentów owoców i warzyw działająca w kanałach dystrybucji zwiększona konkurencja. Postępujący liberalizm gospodarki, w tym rynku ogrodniczego, przyczynia się do napływu na nasz rynek owoców i warzyw importowanych (7).

Dwa główne działy ogrodnictwa, sadownictwo i warzywnictwo, są dostawcami niezbędnych składników pożywienia zarówno dla dorosłych, jak i dzieci. Owoce i warzywa zawierają składniki odżywcze, bez których organizm ludzki nie może prawidłowo funkcjonować (2, 6). Natomiast dział ogrodnictwa zajmujący się produkcją roślin ozdobnych nie ma bezpośredniego wpływu na funkcje życiowe człowieka, ale jego produkty są źródłem doznań estetycznych, bez których trudno sobie wyobrazić funkcjonowanie rozwiniętych społeczeństw.

* Opracowanie wykonano w ramach zadania 2.1. w programie wieloletnim IUNG - PIB

Celem opracowania było zaprezentowanie aktualnego stanu i znaczenia produkcji ogrodnictwa na tle całego rolnictwa polskiego.

Miejsce produkcji ogrodnictwa w gospodarce żywnościowej

Owoce i warzywa uprawiane są na około 3,4% powierzchni użytków rolnych. Ich udział w globalnej wartości produkcji rolniczej w 2006 r. wynosił ok. 12,5%, a w towarowej produkcji rolniczej 13,4%. Udział owoców i warzyw w globalnej produkcji roślinnej wynosił w ostatnich latach około 20%. Zbiory owoców w Polsce w latach 2003–2006 wynosiły od 2,9 do 3,5 mln ton. Wyjątkowo małe zbiory, spowodowane falą wiosennych przymrozków, odnotowano w 2007 roku i wynosiły one niespełna 1,7 mln ton. Zbiory warzyw w Polsce w latach 2003–2007 wynosiły od 5,1 do 5,7 mln ton, z tego zbiory warzyw gruntowych stanowiły 4,4–5,0 mln ton, natomiast produkcja warzyw pod osłonami oscylowała w granicach 0,7 mln ton. Pod osłonami uprawiane są również kwiaty, pod które przeznaczono w 2006 r. 6 747,4 tys. m² szklarni i tuneli foliowych.

Największy udział zarówno w powierzchni, jak i zbiorach owoców mają jabłonie, stanowiące ponad 50% w ogólnej powierzchni sadów oraz plantacji krzewów i owoców jagodowych, a w zbiorach ponad 70%. Znaczący udział w produkcji mają także truskawki, porzeczki i wiśnie (ok. 5–6%). Wśród jabłoni dominującymi odmianami są: Idared (16%), Jonagold (11%) i Szampion (9%).

W produkcji warzyw gruntowych podstawowe znaczenie ma kapusta (ok. 30%), marchew (ok. 19%) i cebula (ok. 16%). Spośród pozostałych warzyw największy jest udział buraka (8%), ogórka (6%), pomidora (5%) i kalafiora (4%). W produkcji warzyw uprawianych pod osłonami ponad 50% stanowi pomidor i około 30% ogórek.

Udział produktów ogrodnictwa w handlu zagranicznym produktami rolno-spożywczymi

Znaczenie produkcji ogrodnictwa w handlu zagranicznym produktami rolno-spożywczymi jest bardzo duże (tab. 1). Największy udział spośród produktów roślinnych w wartości eksportu ogółem mają owoce i ich przetwory; wynosił on w latach 2006–2007 średnio 11,7%. Warzywa i ich przetwory mają 4,4% udział w wartości eksportu produktów rolno-spożywczych. Wartość produkcji ogrodnictwa, łącznie z grzybami i ich przetworami oraz roślinami ozdobnymi, w latach 2006–2007 stanowiła 19,7% ogólnej wartości eksportu i 37,7% wartości eksportu produktów roślinnych.

W ujęciu wartościowym eksport owoców i ich przetworów w latach 2006–2007 był niemal na takim samym poziomie, jak produktów mleczarskich, które w powszechnej opinii uznawane są za główny towar eksportowy.

Warto również zwrócić uwagę na wartość eksportu grzybów i ich przetworów, która jest bardzo duża biorąc pod uwagę powierzchnię tych upraw specjalnych w Polsce. Głównym „produktem grzybowym” sprzedawanym na rynki europejskie

Tabela 1

Wartość eksportu i importu oraz saldo w handlu zagranicznym produktami rolno-spożywczymi

Produkt	Wartość eksportu średnio (mln Euro)		Wartość importu średnio (mln Euro)		Saldo handlu zagranicznego średnio (mln Euro)	
	2003–2004	2006–2007	2003–2004	2006–2007	2003–2004	2006–2007
Produkty roślinne	2424,1	4641,8	2625,3	4769,9	-201,2	-128,1
Owoce świeże	128,0	226,6	478,6	681,7	-350,6	-455,1
Warzywa świeże	90,1	152,7	91,7	182,0	-1,6	-29,3
Rośliny ozdobne	53,7	67,3	86,1	154,6	-32,4	-87,4
Przetwory owocowe	526,3	822,3	145,3	330,9	381,0	491,4
Przetwory warzywne	179,9	242,7	62,9	100,2	117,0	142,5
Przetwory grzybowe	52,5	50,4	brak danych	brak danych	52,5	50,4
Grzyby	101,0	188,4	brak danych	brak danych	51,0	188,4
Zboża	44,7	163,7	135,2	317,2	-90,6	-153,5
Przetwory zbożowe	118,9	288,6	107,4	200,8	11,6	87,8
Produkty zwierzęce	1653,2	3721,7	713,5	1577,1	939,8	2144,6
w tym mleczarskie	429,5	1066,6	60,4	192,5	369,1	874,1
Pozostałe produkty	247,2	435,8	299,5	510,0	-49,8	110,0
RAZEM	4324,4	8983,4	3635,7	6856,9	688,8	2126,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie (9).

jest pieczarka, która w ostatnim okresie uzyskała miano polskiej eksportowej „*super star*”.

Korzystnie przedstawia się również dynamika zmian wartości eksportu, która niemal we wszystkich przypadkach wzrosła w latach 2006–2007 w stosunku do stanu z lat 2003–2004. Ogólna wartość eksportu produktów rolnych i spożywczych wzrosła o 108%.

W analizowanym okresie wzrosła również wartość importu produktów rolnych i spożywczych, ale wzrost ten w stosunku do poziomu z lat 2003–2004 był mniejszy w porównaniu z dynamiką wzrostu eksportu i wynosił 89%. W związku z tym znacznej poprawie uległo saldo bilansu handlu omawianymi produktami. Dodatni bilans w handlu zagranicznym zwiększył się w latach 2006–2007 w porównaniu z wynikiem z lat 2003–2004 ponad trzykrotnie. Na ten wzrost miała wpływ głównie poprawa w saldzie handlu produktami zwierzęcymi, w odróżnieniu od produktów roślinnych, których saldo było nadal ujemne i poprawiło się tylko nieznacznie. Zauważyć jednak należy, że saldo handlu zagranicznego przetworów warzywnych i owocowych charakteryzowało się wynikiem dodatnim i w przypadku tych ostatnich wzrosło o 29%. Niekorzystny wynik w wymianie handlowej produktami roślinnymi niwelowany był również dzięki sprzedaży grzybów i ich przetworów, a wartość salda w handlu tymi produktami wzrosła o 130%.

Prezentowane dane wskazują na duże znaczenie produktów ogrodnich w handlu zagranicznym, pomimo niewielkiej powierzchni przeznaczonej pod uprawę, ich udział w strukturze wymiany handlowej jest znaczny. W przypadku owoców, warzyw i grzybów oraz ich przetworów można uznać, że są to produkty, które decydują o dodatnim bilansie handlu zagranicznego, a wartość salda w handlu tymi produktami stanowi około 40% wartości salda wszystkich produktów rolno-spożywczych.

Miejsce Polski jako producenta owoców i warzyw na rynku Unii Europejskiej

Polska jest jednym z liderów w produkcji owoców i warzyw, a w szczególności ich mrozonek. Zajmuje piąte miejsce w globalnej produkcji owoców i warzyw w rozszerzonej Wspólnocie (UE-25).

Zbiory owoców w Polsce stanowiły (średnio w latach 2003–2005) około 8% ogólnych zbiorów owoców w UE-27 i około 12% produkcji owoców strefy umiarkowanej. Większym udziałem w produkcji owoców charakteryzują się tylko: Włochy, Hiszpania, Niemcy i Francja. Polska produkuje najwięcej ze wszystkich państw Unii Europejskiej wiśni (57% udział w zbiorach), porzeczek (43%), malin (40%), agrestu (21%), a także jest znaczącym producentem jabłek (19% udziału w zbiorach). Polska dostarcza 5-8% produkcji przetworów owocowych w całej Unii Europejskiej, w tym ponad 60% produkcji nowych krajów członkowskich. Polskie owoce mrożone i zagęszczone soki owocowe z owoców miękkich stanowią 50% całej unijnej produkcji, co niewątpliwie stawia nas na pozycji potentata w porównaniu z innymi krajami UE. Pozycję tę umacnia produkcja koncentratu soku jabłkowego, która stanowi 45% produkcji UE. Jedynie nasz udział w produkcji dżemów owocowych jest zdecydowanie niższy od pozostałych przetworów i wynosi tylko 5%. Pomimo tak dużej produkcji należy zauważyć, że przetwory te są tylko półproduktem, który w zakładach produkcyjnych na terenie starych państw UE przetwarzany jest w produkt finalny. Jest to zjawisko zdecydowanie niekorzystne z punktu widzenia polskich producentów, ponieważ eksportując półprodukty pozbawiani są czerpania renty z tytułu wartości dodanej przetworzonych produktów.

Produkcja warzyw w Polsce stanowiła średnio w latach 2004–2006 około 9% łącznych zbiorów w UE-27. Polska jest największym w UE producentem buraka (46% udział w zbiorach), kapusty (23%) i marchwi (15%). W produkcji ogórka i cebuli zajmujemy z udziałem 18 i 13% drugie miejsce, a także znaczące w produkcji kalafiora (9% udział). W globalnej produkcji warzyw zajmujemy czwarte miejsce po Włoszech, Hiszpanii i Francji. Produkcja przetworów warzywnych w Polsce nie przekracza 5% produkcji UE. Natomiast większy jest udział Polski w produkcji mrozonek warzywnych i wynosi on około 20%.

Regionalne zróżnicowanie produkcji ogrodniczej w Polsce

Powierzchnia i produkcja upraw ogrodniczych charakteryzuje się znacznym zróżnicowaniem regionalnym. Największa powierzchnia i zbiory upraw ogrodniczych zlokalizowana jest w województwie mazowieckim, najmniejsza natomiast w województwach opolskim i warmińsko-mazurskim.

Produkcja warzyw skupiona jest głównie w województwach: mazowieckim, lubelskim, łódzkim, wielkopolskim, kujawsko-pomorskim oraz świętokrzyskim i małopolskim. Produkcja owoców zaś na największej powierzchni realizowana jest w województwach: mazowieckim, lubelskim, łódzkim i świętokrzyskim oraz na mniejszą skalę w małopolskim i wielkopolskim.

O znaczącym zróżnicowaniu produkcji ogrodniczej świadczy fakt, że 68% krajowej powierzchni uprawy malin zlokalizowane jest w województwie lubelskim.

Zróżnicowanie regionalne powodowane jest wieloma czynnikami, do których możemy zaliczyć: małe powierzchnie gospodarstw, istniejące nadwyżki siły roboczej, lokalizację w pobliżu dużych ośrodków miejskich oraz przekazywanie wiedzy i tradycji uprawy danych gatunków.

Podsumowanie

Produkcja ogrodnicza pomimo niewielkiego udziału w powierzchni użytków rolnych ma bardzo duże znaczenie w polskiej i unijnej gospodarce żywnościowej. W przypadku wielu płodów ogrodniczych Polska jest głównym lub liczącym się w UE producentem.

Przewaga wyrażająca się w ilości wyprodukowanego surowca nie zawsze znajduje przełożenie na ceny uzyskiwane przez producentów, a przez to na wyniki ekonomiczne gospodarstw. Jest to szczególnie widoczne na rynku owoców przeznaczonych do przetwórstwa, gdzie głównym odbiorcą są zakłady przetwórcze z dominującym kapitałem zachodnioeuropejskim, który nastawiony jest na maksymalizację zysków. W takiej sytuacji oferowane producentom ceny często nie pokrywają kosztów produkcji. Dodatkowo proeksportowe ukierunkowanie rynku ogrodniczego powoduje, że ceny uzyskiwane za płody ogrodnicze są dodatkowo uzależnione od relacji kursów walut.

Nie bez znaczenia jest również rosnąca konkurencja na rynkach globalnych, a szczególnie mocna ekspansja na rynki europejskie produktów pochodzących z Chin, Turcji i w przypadku owoców miękkich z Serbii.

Słabością polskiego sektora ogrodniczego jest również rozdrobnienie produkcji cechujące się znaczną liczbą producentów i niewielką powierzchnią gospodarstw. Jednak w takim sposobie organizacji, szczególnie w ostatnich latach, można doszukiwać się pozytywnych aspektów, które wynikają z tego, że gospodarstwa bazują głównie na własnej sile roboczej i nie są uzależnione od coraz droższej siły najemnej. Duże rozdrobnienie produkcji można niwelować poprzez tworzenie spółdzielni i grup produ-

cenckich, których rozwój wspierany jest wydatnie w ramach Wspólnej Polityki Rolnej UE. Sprzyjać może temu znaczna koncentracja produkcji o czym świadczy jej regionalne zróżnicowanie.

Pomimo wielu trudności i problemów obraz polskiego sektora ogrodniczego przedstawia się dość korzystnie. Można mieć również nadzieję, że upora się on z chwilowymi problemami wynikającymi z braku uregulowań prawnych. Producenci operujący na tym rynku posiadają duże doświadczenie w rozwiązywaniu problemów i dostosowywaniu się do szybko zmieniających się uwarunkowań. Wynika to z tego, że nawet w okresie, kiedy w Polsce przeważała własność państwowa i gospodarka centralnie planowana rynek ogrodniczy opierał się głównie na własności prywatnej i funkcjonował na zasadach zbliżonych do gospodarki rynkowej.

Literatura

1. JuszczaK K., Nosecka B., Stryjewska I.: Perspektywy polskiego rynku owoców i ich przetworów. <http://www.horticulture.pl/index.php/marketarticle/prop/id/11>
2. Lityński M., Nieć H.: Warzywnictwo. PWRiL Warszawa, 1982.
3. Nosecka B.: Ogólna informacja o branży. <http://www.agro-info.org.pl/index/?id=470e7a4f017a5476afb7eeb3f8b96f9b>
4. Nosecka B.: Produkcja owoców i warzyw – informacja dla producentów. <http://www.agro-info.org.pl/files/?id-plik=616>
5. Nosecka B., Strojewska I., Mierwiński J.: Perspektywy polskiego rynku warzyw i ich przetworów. <http://www.horticulture.pl/index.php/marketarticle/prop/id/15>
6. Pięniżek S z.: Sadownictwo. PWRiL Warszawa, 2000.
7. Piżło W.: Rynek owoców w Polsce i wybranych krajach Unii Europejskiej – ujęcie teoretyczne i empiryczne. SGGW Warszawa, 2001.
8. Produkcja upraw rolnych i ogrodniczych (lata 2003–2007). GUS Warszawa, 2004–2008.
9. Praca zbiorowa: Handel zagraniczny produktami rolno-spożywczymi – stan i perspektywy. IERiGŻ-PIB Warszawa, 2003–2007.
10. Praca zbiorowa: Ogrodnictwo w tabelach. PWRiL Warszawa, 1980.
11. Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce. MRiRW Warszawa, 2007.
12. Użytkowanie gruntów, powierzchnia zasiewów i pogłowie zwierząt gospodarskich (lata 2003–2007). GUS Warszawa, 2004–2008.
13. Wieczorkowski R.: Rynek owoców: maliny i truskawki. <http://www.portalspozywczy.pl/drukuj/4912.html>
14. Wyniki produkcji roślinnej (lata 2003–2007). GUS Warszawa, 2004–2008.

Adres do korespondencji:

dr Mariusz Matyka
Zakład Systemów i Ekonomiki Produkcji Roślinnej
IUNG-PIB
ul. Czartoryskich 8
24-100 Puławy
tel. (0 81) 886 34 21 w. 359
e-mail: mmatyka@iung.pulawy.pl